

1906-cı il aprelin 7-də nəşrə başlayan "Molla Nəsrəddin" jurnalı Mirzə Cəlilin həyata, dünyaya münasibətinin yetkin ifadəsi kimi meydana çıxdı. O dövrdə yazıçı-şair daha çox eləsi sayılırdı ki, yazılarında ərəb-fars sözlərini bolluca işlətsin, yazdıqları daha çox mürəkkəblik ifadə etsin. Ancaq Mirzə Cəlil bütün bu çərçivələri dağıtdı, ədəbiyyatın dilini ulus ruhuna, dilinə yaxınlaşdırdı, qovuşdurdu. Böyük yazıçı anlaşıqlı dildə xalqın fəlakətinin səbəblərini göstərməyə çalışdı.

Jurnalda karikaturalar məhz C.Məmmədquluzadənin ideyalarının rəssamlıqda ifadəsi kimi meydana çıxır. O Şmerlinq, I.Rotter, Ə.Əzimzadə kimi rəssamların yaradıcılığında həyatdan, məişətdən gələn obrazlar istər-istəməz folklor elementləri ilə zənginləşir, mətnlə (felyeton, satira, hekayə və s.) qaynayıb-qarışır, onun şəkilli ifadəsinə çevrilirdi.

C.Məmmədquluzadə ömrünün sonunadək ulusal görüvə sadıq qaldı, Ulusumuzun mövhumatdan, cəhalətdən qurtulması, maariflənməsi, Vətən övladlarının yüksək təhsilə, düşüncəyə yetməsi üçün dayanmadan çalışdı. Azərbaycan mətbuatı bir çox cəhətlərdən peşəkarlığa, professionalığa yüksəlsə də, hər halda etiraf etməliyik ki, ulusal dərdlərimizin "Molla Nəsrəddin"sayağı ifadəsini tam aşma bilməmişik. İnkişafın qaydasıdır ki, daim yeni nəsil yeni-yeni nailiyyətlərə yetməlidir. Bugünkü Azərbaycan jurnalistikasına, publisistikasına, ədəbi düşüncəsinə "Molla Nəsrəddin"sayağı dərdkeşlik, təəssübkeşlik hava-su kimi gərəklidir, Azərbaycan ulusal mətbuatının dərs götürüləsi ünvanlarından biridir.

Jurnalın üz qabığında təsvir olunan karikaturada Molla Nəsrəddin yuxuya dalmış soydaşlarımızı göstərərək gülürdü. Təsvir olunanlardan bir neçəsi dərin yuxuya dalmış, biri durub gərnəşir, digəri isə yenidən yatmağa hazırlaşdı. Bu, jurnalın qayəsini, məqsəd-məramını son dərəcə anlaşıqlı şəkildə ifadə edən məharətli karikatura idi. Həmin karikaturanın müəllifi Oskar Şmerlinqdir. Bu karikaturanın ən yaxşı açıqlaması "Molla Nəsrəddin"ın ilk sayında gedən, aşağıdakı misralarla başlanan şeirdir:

Tərpenmə amandır bala, qəflətdən ayılma! Açma gözünü, xabi-cəhalətdən ayılma! Laylay, bala, laylay! Yat, qal dala, laylay!

Həmin məşhur karikatura Mirzə Cəlilin məşhur "Sizi deyib gəlmişəm" yazısının şəkilli ifadəsidir.

İşıqlı Atalı

dəsidir.

"Ədəm bağlarına keçid": Bu karikatura jurnalın ilk nömrələrinin birinin üz qabığında verilib: gənc əfsanəvi Sirat körpüsündən keçir. Mərsiyəxanlar onu özlərinə tərəf çəkməyə çalışırlar. Cəhənnəmin alovları göyə bülənd olub. Ancaq bu dəmdə müəllim əlini uzadıb: aydınca görünür, gənc müəllimin köməkliliylə dəhşətli durumdan qurtulacaq. Buradakı xülyəvi düşüncəyə qarşı hələ 118 il öncə böyük Mirzə Cəlilin görüşümlə ərsəyə gələn karikaturada dini mifologiyanın sərhədi gerçəklik məntiqiylə aşılır, ulusal düşüncə hər cür yad düşüncənin üzərində yüksəlir. Jurnal demək istəyir ki, oxumaq, təhsil almaq yurddaşlarımızın gözünün açılmasına səbəb olacaq; ona görə ki, ölkələr, uluslar yal-

adam cildində qoyunu əhatələyib. Bu cür təsvirlər heyvanlar haqqında nağılları, ilk növbədə isə "Tülkü, tülkü, tünbək" nağılını yada salır. Adam içindəki canavarlıq, tülküçülük karkaturalarda bütün çıpaqlığı ilə təsvir olunub, oxucuda aydın təsəvvür yaradır.

Folklorumuzda tənbel obrazına daha çox nağıllarda rast gəlinir. Eləcə də bu mövzuda "Əkəndə yox, biçəndə yox, yeyəndə ortağ qardaş" adlı meydana tamaşası var. "Molla Nəsrəddin"dəki bir karikaturada tənbel kişinin obrazı məharətlə yaradılıb: arvad belinə uşağı sarıyıb, əlində, başında su qabı var. Yerdə bundan böyük bir uşaq təsvir olunub. Kişi deyir: "Arvad, allah sənə lənət eləsin. Bu uşaq baş-beynimi apardı, gəl bunu da götür dalına".

Rotterin başqa bir şəkildə 3 kişi oğullarıyla yemək yeyir, ananın isə belində uşaq var, iş-

dən ayındır. Onlara baxan yoxdur. Bilirlər ki, kasıbdan pul olmur. Bir qazı yarızor, yarımoxş onları dərini "dinləyir". Ancaq 2 qazının diqqəti bu tərəfdə kəbin kəsdirməyə gəlmiş adamdadır. Birinin əlində kəllə qənd var. Qadın çarşablıdır, bir az aralıdadır. Görünür, bir neçə nəfər şahidlərdir. Burada "Molla aşığı gördü, Quranı yaddan çıxardı" kimi məsəl yerinə düşür.

Başqa bir şəkil "Məclisi - ədəb. Mollaların məclisi" adlanır. Mollalar əmmaməli, sırayla oturlar. Hiss olunur ki, onları mənəvi məsələlər düşündürmür.

Molla xəstəyə deyir:

- Əzizim, sizin azarınız zə-tül-mütəqüllüqlədir.

Kitab oxuyur:

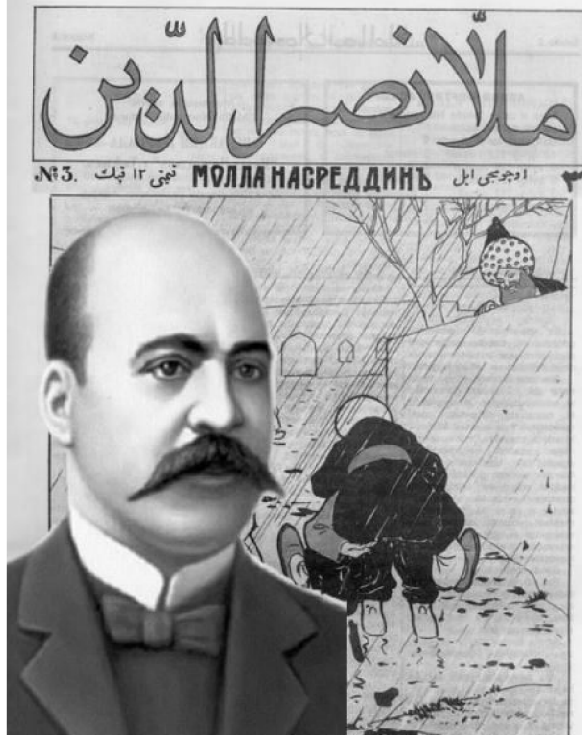
-Bu duanı qaynat, suyunu iç, iki saatdan bir de: Ya qəd-

işlənir. Vəzni iki put 12 girvən-kə". Buradakı "Nuh əyyamı" ifadəsi uzaq keçmişə işarə edir, folklorada geniş işlənən motivdir. Yəni indi də bu cür davranışlara rast gəlinir. Tənbellik, başqasına yarımaq, haramxorluq, müftəxorluq kimi keyfiyyətlər "Molla Nəsrəddin"ın başlıca tənqid hədəflərindəndir.

10-cu sayda təsvir olunur ki, pəhləvanlar meydan sulayır. Zurna çalınır. Adamlar həyəcanla nə olacağını izləyirlər. Bu məqam dastanlarımızda pəhləvanların meydangirlik etməsinə oxşayır, folkloradan gəlir. Ancaq jurnalın hədəfi insanlarımızın gözünü açmaq, həyata ayıq münasibət bəsləməyi yaratmaqdır.

Şikara gedən bəy ildırım kimi yollardan keçir. Bəyliyi mahir ovçuluğuyla sübut edəcək. Burada yada düşən məsəl: "Xalx gedib quş götürür, Şaqqu-

"Molla Nəsrəddin"ın ulusal dərdçiliyi

niz bu yolla özlərinə tarix meydanında yer tutmuşlar.

Atalar sözləri, məsələlərin "Molla Nəsrəddin"sayağı təqdimi birbaşa karikaturaların məzmunu ilə bağlıdır: "Eşşəyə gücü çatmır, müsəlmanı tapdalayır"; "Atı atın yanına bağlasan, xan görüb deyər: birini bağışla mənə"; "Tisbağa qınından çıxsa, abrozovanni olar"; "Çox yaşayan çox bilməz, çox yatan çox bilər"; "Yuxulu baş salamat olar"; "Müsəlmana gecə-gündüz biddir"; "Qız uşağının canı, qardaş çomağının qurbanı" ("İran işləri"); "Bala baldan şirindir, qoyma oxuyub gözələrinin işığı getsin"; "Lalın dilin molla bilər"; "Mollaya plov de, Marağaya qədar yol de"; "Xan arıxlayınca rəiyyətin canı çıxar"; "Özün bir iş görmə, görənləri də bəyanmə" ("Bir hacı"); "Düşməni bir tərəfdə bağrımızı yaranda, sən də o tərəfdən başını yar" ("Köhnə müsəlman"); "Hər oxuyan Molla Pənah olmas, amma hər minbərə çıxan molla olar".

Jurnalın 2-ci sayında it boğuşdurulması, qoç döyüşdürülməsi təsvir olunur, Molla Nəsrəddin də baxıb gülür. Şəkilin müəllifi Rotterdir. Başqa bir şəkildə pələng, tülkü, canavar, ayı

gücün əlindən hələ ki, yemək yeyə bilmir. Burada qadın hüquqsuzluğu tənqid olunur.

Başqa bir karikaturada Molla Nəsrəddinin döyülməsi təsvir olunur. Şübhəsiz, bu, M.Cəlilin "Niyə mənə döyürsünüz?" felyetonu ilə bağlı çəkilib. Şəkil "Mıxdakı dananı döyərlər" məsəlini yada salır.

İslam dinindən gələn bir çox ehkamlar Azərbaycan folklorunda da ifadəsini tapıb. Folklorun bir çox janrlarında bunun təsirini görürük. Jurnalda insanın dinsayağı həqiqətə yetməsi, din mifologiyasının məntiqinə əsasən "o dünyacılığa" köklənməsi mahiyyətə tənqid olunur, insanların həyata, gerçəkliyə ayıq, yaradıcı, ümidli baxması tövsiyə olunur.

İnsanın dindarlaşdıqca keçdiyi "kamilləşmə" mərhələsinin əksini tapdığı karikaturada obraz 14 yaşında dünyaya heyran-heyran baxır. 24 yaşında artıq dərvəşdir, 44 yaşında əmmaməli molla, saqqal da ona zahiri möhtəşəmlik verir. 64 yaşında kökəlib, saqqal uzun, "müdrilik məqamına" yetib.

Divanxananın təsvir olunduğu karikaturada qazılar sırayla oturub. Kasıbların halı üzlərin-

duh, ya bədduh...

Burada insanın avamlığı tənqid olunur.

Ananın oğluna laylay deməsi: "Lay-lay quzum, lay-lay gözüm, yatginən, əfsunları müsəlmana satginən".

Folkloradan gələn layla janrının ironik şəkildə ifadəsi "Molla Nəsrəddin" üslubunda maraqlı, gərəklili bir tərzin yaranmasına səbəb olur.

Uyğun karikaturalara diqqət yetirək:

Bir karikaturada bəy yatıb, qulağının dibində bərkədən çalınan musiqiyə, hay-həşirə oyanmır. Yanında kişüdə şərab var. Biri ayağını ovuşdurur.

Birini döyürlər, oyanmır.

Molla Nəsrəddin: "Döyməkdən yorulduq, ağacım sındı, amma bu biçərə xabi-qəflətdən ayılmadı".

Avamlıq tənqid olunur.

Jurnalda xoruz, it, qoç döyüşdürülməsi ilə bağlı karikaturalara rast gəlirik. Azərbaycan məişətində vaxtaşırı rast gəlinən bu cür məqamlar folklorumuzda var, qaynağını burdan götürür.

"Aftafa - Nuh əyyamından

lu bayquş götürür".

Bir şəkildə təsvir olunur: Adamlar polis əlini öpür. Başqa şəkildə polis onları döyür. Jurnalda uyğun məsəl verilib, şərhə ehtiyac qalmır: "Hər nə salarsan aşına, o çıxar qaşığına".

15-ci sayda arvad tonqal qalayıb, uşağı tonqalın üstündən tullandır. Od xalq düşüncəsində insanı daxilən təmizləyici motiv olaraq aparıcıdır. Burada üzərliklə bağlı inanc verilib: "Üzərliksən, həvasən, hər bir dərdə dəvasan".

26-cı sayda təsvir olunur ki, 6 nəfər iri qabdadı yeməyi yeyib qurtarıblar. Axırda "Mən ölüm, sən ye" başlayır. Burada yada düşən atalar sözü: "Yeməyən doymayan yalamaqla doymaz".

36-cı sayda "Günün tutulmağı" adlı karikaturada adamların dəhşətli həyəcanı təsvir olunur. Folklorada bu mövzuda mifoloji mətnlər var. "Molla Nəsrəddin" adamların avamlıqdan hələ də günəşin tutulmasının səbəbini bilmədiklərini yazır. Karikaturanın altında yazılıb: "Rəhmin gəlsin bizə, ay allah".

Jurnalın bütün saylarını təhlilə cəlb etmək imkan xaricindədir. Bütün hallarda belə qənaətə gəlmək olar ki, "Molla Nəsrəddin"ın qaldırdığı, mətbuata gətirdiyi problemlər çağımız üçün də çox aktualdır. Jurnalda yazıların karikaturalarla müşayiəti, ya da ki, bu və ya başqa yazılardan asılı olmayaraq müstəqil karikaturaların verilməsi insanların düşünməsinə, müəyyən qənaətlərə gəlməsinə ciddi təkan verir.

Ötən yüzilin əvvəllərində C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Qamküsar, Ə.Nəzmi, Ö.F.Nemanzadə və b. ulusun çatışmazlıqlarının tənqid yoluyla islah olunacağına inanırdılar. "Molla Nəsrəddin"ın qaldırdığı, mətbuata gətirdiyi problemlər çağımız üçün də çox aktualdır. Azərbaycan ictimai düşüncəsinin bundan sonrakı mərhələsində də ulusal qayğılarımızın "Molla Nəsrəddin"sayağı dərdkeşliyini, təəssübkeşliyini inkişaf etdirməliyik.